

Іващенко В. А.,
кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри інтелектуальної власності
та цивільно-правових дисциплін
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

ФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВЧОЇ БАЗИ ОХОРОНИ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ В 1991–1993 рр.

CREATING THE LEGAL FRAMEWORK OF INTELLECTUAL PROPERTY PROTECTION UKRAINE IN 1991–1993

У статті проаналізовано перші кроки Української влади на шляху формування власної моделі законодавства у сфері інтелектуальної власності. Автором розкрито загальний зміст законодавства, що діяло у 1991–1993 р., проаналізовано його позитивні та негативні сторони. Також вивчено основні напрями роботи влади в процесі напрацювання вітчизняної нормативно-правової бази.

Ключові слова: національне законодавство, інтелектуальна власність, промислова власність, авторське право, міжнародні договори з інтелектуальної власності.

В статье проанализированы первые шаги Украинской власти на пути формирования собственной модели законодательства в сфере интеллектуальной собственности. Автором раскрыты особенности законодательства, действовавшего в 1991–1993 гг. Проанализированы его положительные и отрицательные стороны. Также изучены основные направления работы власти в процессе наработки отечественной нормативно-правовой базы.

Ключевые слова: национальное законодательство, интеллектуальная собственность, промышленная собственность, авторское право, международные договоры по интеллектуальной собственности.

The article shows the first steps of the Ukrainian government towards forming its own model legislation on intellectual property. The author reveals the general content of the legislation in force in 1991–1993, Analyzes its positive and negative sides. Also studied the main directions of the government in the elaboration of the national legal framework.

Key words: national law, intellectual property, industrial property, copyright, international treaties on intellectual property.

За період незалежності України було сформовано достатньо ефективну систему правового регулювання сфері інтелектуальної власності. Упродовж останніх років, у зв'язку з приєднанням України до низки міжнародних угод, зокрема угоди ТРІПС, вступом України до СОТ, та підписанням Угоди про Асоціацію з між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, виникла потреба в певній систематизації законодавства та усуненні протиріч між загальним і спеціальним законодавством. Поява таких протиріч викликана циклічністю у формуванні національного законодавства у сфері інтелектуальної власності, що напряму залежала від етапів історичного розвитку держави. Внесення змін до сучасного законодавства вимагає грунтовного вивчення етапів його становлення в різні історичні періоди існування незалежної України, з метою визначення причин та факторів, що спричинили появу неузгодженості та вироблення належних механізмів їх усунення. З огляду на це, на нашу думку, актуальним є вивчення історико-правового досвіду, що склався на перших етапах становлення України як суверенної держави.

Загалом питання законодавчого регулювання сфері інтелектуальної власності піднімалися в дослідженнях багатьох сучасних науковців зокрема, С. Довгого, В. Дроб'язка, О. Святоцького та інших дослідників. Однак комплексного історико-правового дослідження початкового етапу становлення

національного законодавства у сфері інтелектуальної власності поки що немає. Автор статті ставить за мету розкрити процес та особливості формування законодавчої бази охорони права інтелектуальної власності в Україні у 1991–1993 рр.

Становлення системи законодавчого регулювання охорони інтелектуальної власності розпочалося в 1991 р. із здобуттям Україною незалежності. Передумовою створення національного законодавства у сфері інтелектуальної власності стало прийняття Декларації про державний суверенітет України від 16. липня 1990 р. Саме цим документом були закладені підвалини сучасного законодавства. Хоча в Декларації прямо про інтелектуальну власність не йшлося, однак у розділі VIII вказувалася, що Українська РСР є самостійною у вирішенні питань науки, освіти, культурного і духовного розвитку української нації, гарантує всім національностям, що проживають на території Республіки, право їх вільного національно-культурного розвитку [1]. Саме ці вказані гарантії науки та освіти і визначили подальший розвиток права інтелектуальної власності.

На перших етапах існування української держави, законодавства, що регулювало б відносини у сфері інтелектуальної власності, ще напрацювано не було. Фактично впродовж 90-х рр. владі довелося створювати нормативну базу з інтелектуальної власності з чистого листа. Одним із найпростіших шляхів напрацювання нового законодавства могла стати імплементація радянського законодавства з

інтелектуальної власності, із частковою його модифікацією. Такий підхід загалом міг би бути доцільним, оскільки в період з 1990 по 1991 р. радянське законодавство у сфері інтелектуальної власності в переважній мірі було оновлене. Одна, принципи, закладені в ньому, не відповідали загальному курсу визначеному Декларацією про державний суверенітет України. Для недопущення законодавчого вакууму в період з 1991 по 1993 рр. владою як тимчасовій захід було продовжено чинність окремих законів СРСР, що мали регулювати сферу інтелектуальної власності до вироблення постійного законодавства. Враховуючи вказане, період з 1991 по 1993 рр. у розвитку законодавства з інтелектуальної власності умовно можемо визначити як період зміни законодавчої моделі охорони інтелектуальної власності в Україні, або – перехідний.

Постановою Верховної Ради «Про порядок тимчасової дії на території України окремих актів законодавства Союзу РСР» № 1545-XII від 12 вересня 1991 р. нею встановлювалося, що до прийняття відповідних законів України на території республіки застосовуються акти законодавства УРСР та СРСР за умови, що вони не суперечать Конституції УРС і законам України [2].

Зважаючи на положення постанови, в Україні до прийняття відповідного законодавства відносини у сфері авторського права продовжував регулювати Цивільний кодекс УРСР 1963 р. У сфері промислової власності продовжував діяти відносно новий Закон СРСР «Про винаходи в СРСР» від 31 травня 1991 р. [3]. Про ефективність такого законодавства за перехідних умов було складно сперечатись, оскільки законодавство у сфері авторського права було застарілим ще на початок 80-х рр., а суміжні права взагалі не регламентувалися. Щодо промислової власності, то хоч радянське законодавство загалом і було оновлене, однак його спрямованість на регулювання саме «радянських» винахідницьких правовідносин та мало-пристосованість до цілковито капіталістичного шляху розвитку унеможливлювали його практичне використання упродовж значного відрізку часу. З огляду на це пріоритетним стало формування власної моделі законодавства у сфері інтелектуальної власності.

Одним із перших нормативних актів незалежної України, в якому вживалося поняття інтелектуальної власності, був Закон України «Про власність» від 7 лютого 1991 р. [4]. Особливістю було те, що у вказаному законі інтелектуальна власність не виділялася як окрема правова категорія. Результати творчої діяльності ототожнювалися з власністю особи. Подібний підхід був застарілим ще на кінець XIX ст., оскільки не враховувалася природа створення об'єкту інтелектуальної власності.

Згідно з п. 7. до промислового зразка належали форма, малюнок, розфарбування або їх поєднання, що визначає зовнішній вигляд промислового виробу. Патент видавався на промисловий зразок, що був новим, оригінальним і промислово придатним [5].

Раціоналізаторською пропозицією визнавалася пропозиція, що була новою і корисною для підпри-

ємства, якому вона подана, і передбачає створення або зміну конструкції виробів, технології виробництва і застосованої техніки або складу матеріалу (п. 9). На товарний знак передбачалася видача свідоцтва (п. 15).

Розуміння об'єкта винаходу і промислового зразка вміщене в Положенні цілковито відповідало світовому досвіду і традиціям. Водночас пункти, що стосувалися раціоналізаторської пропозиції, були прямою рецепцією з радянського законодавства.

Положенням визначалися загальні засади реєстрації об'єктів промислової власності, яка була основною умовою для виникнення прав на вказані об'єкти. Згідно з п. 20 заявка на видачу патенту на винахід, промисловий зразок, свідоцтва на товарний знак подавалася до Держпатенту України. Вказана Установа і була єдиним реєстраційним центром об'єктів промислової власності, натомість реєстрація раціоналізаторських пропозицій, як і в радянський період, здійснювалася підприємством, на якому передбачалося її використання.

Право подання заявлання на видачу патенту на винахід чи промисловий зразок згідно з Положенням належало: автору винаходу чи промислового зразка; законному спадкоємцю автора чи іншій фізичній або юридичній особі, яка одержала від автора або його спадкоємця право на подання заявлання на договірній основі. За певних умов роботодавець автора також мав право на подання заявлання. Дещо інші вимоги були до товарного знаку. Заявка на видачу свідоцтва на товарний знак подавалася фізичною або юридичною особою, що виробляла товари або надавала послуги. Таким чином, право на подачу заявлання на товарний знак фактично залежало від здійснення господарської діяльності.

Тимчасовим положенням було закладено основи для створення в Україні інституту представників із питань інтелектуальної власності (патентних повірених), оскільки передбачалася можливість подачі заявлання на видачу охоронних документів через патентного повіреного, зареєстрованого в Держпатенті України [5].

Також Положенням були закладені основи системи правового регулювання використання об'єктів промислової власності. Згідно з п. 42 використання винаходу і промислового зразка вважалося впровадження в обіг продукту, виготовленого із застосуванням запатентованого винаходу або промислового зразка, а також застосування запатентованого способу.

Щодо товарного знаку, то згідно з п. 44 використанням товарного знаку було різноманітне його застосування на товарах і (або) на їх упаковці, в рекламі, друкованих виданнях, на вивісках, під час демонстрації експонатів на виставках та ярмарках, що проводилися в Україні, тощо. Фізичні або юридичні особи, які здійснювали посередницьку діяльність, отримали право використовувати свій товарний знак поряд з товарним знаком виробника товарів чи надавача послуг, а також замість товарного знака, останнього на основі договору між ними [5].

Державою регламентувався порядок обігу прав на об'єкти промислової власності. Право на товарний знак могло бути передано власником свідоцтва на товарний знак за договором фізичній або юридичній особі стосовно всіх або частини товарів, для яких товарний знак зареєстрований. Зазначений договір підлягав обов'язковій реєстрації у Держпатенті України та без реєстрації вважається недійсним.

Ще однією новацією було стимулювання використання винаходів. Відповідно п. 48 для підприємств, що впроваджували винаходи у виробництво встановлювався пільговий режим оподаткування [5]. Вказані податкові пільги були стимулом для прискореного впровадження нових технологій у виробництво.

Іншим напрямом роботи у 1991–1993 рр. стало входження України, як суб'єкта міжнародних правовідносин, до окремих міжнародних договорів. Так, у 1991 р. Україна приєдналася до Паризької конвенції про охорону промислової власності [6], Договору про патентну кооперацію [7], Мадридської угоді про міжнародну реєстрацію знаків [8], що набули чинності для України 25 грудня 1991 р. Також Верховна Рада підтвердила участі України у Женевській конвенції про авторське право [9]. Вказане Положення та міжнародні конвенції стали системоутворюючими нормативними актами. Щодо міжнародних договорів, то вони стали базовими для підготовки спеціальних галузевих законів, що були прийняті впродовж 1993–1997 рр. Закладений у Положенні принцип об'єднання низки об'єктів промислової власності в одному нормативному акті в подальшому втілення не мав, оскільки по кожному об'єкту в період першої половини 90-х рр. був прийнятий відповідний регулюючий нормативний акт, а відтак сформувалася однорівнева модель законодавства у сфері інтелектуальної власності. Разом із тим досвід зарубіжних країн свідчить про загальні тенденції в кодифікації законодавства у сфері промислової власності (Кодекс промислової власності Італії, Кодекс Інтелектуальної власності Франції).

Ще одним напрямом у закладенні підвалин сучасної системи законодавства було укладення міждержавних договорів. Окремі аспекти інтелектуальної власності знайшли відображення в Угоді про торговельні відносини між Україною і Сполученими Штатами Америки, ст. 8 якої присвячується інте-

лектуальній власності. У ній сторони зобов'язували створити сприятливі умови для адекватної і ефективної правової охорони інтелектуальної власності. Сторони мали забезпечувати у відповідності із положеннями національного законодавства, охорону і здійснення прав інтелектуальної власності, в тому числі авторського права на літературні, наукові та художні твори, включаючи комп'ютерні програми та бази даних, патенти та інші права на винаходи і промислові задуми, ноу-хау, фіrmові назви та захист від недобросовісної конкуренції. Важливим аспектом угоди було зобов'язання країн дотримуватися міжнародних договорів у сфері інтелектуальної власності [10].

Упродовж 1991–1992 рр. вносилися зміни й доповнення з питань інтелектуальної власності до загальних законів, що регулювали окремі сфери соціально-економічної діяльності, а саме: «Про власність» (7 лютого 1991 р.), «Про зовнішньоекономічну діяльність» (16 квітня 1991 р.), Митний кодекс України (12 грудня 1991 р.), Основи законодавства України про культуру (14 лютого 1992 р.), «Про обмеження монополізму й недопущення недобросовісної конкуренції в підприємницькій діяльності» (18 лютого 1992 р.), «Про інформацію» (2 жовтня 1992 р.), «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» (10 листопада 1992 р.), «Про науково-технічну інформацію» (25 червня 1993 р.), «Про телебачення й радіомовлення» (21 грудня 1993 р.) тощо [11].

Таким чином, період з 1991 по 1993 р. у сфері розвитку інтелектуальної власності ми можемо назвати перехідним. Упродовж цього відбувається початкове напрацювання законодавства у сфері інтелектуальної власності із застосуванням окремого досвіду радянського періоду та міжнародної практики охорони інтелектуальної власності. Ключовим моментами вказаного періоду є прийняття двох нормативних документів закону – «Про власність» та Положення. Щодо першого, то застосований у ньому принцип ототожнення власності і прав інтелектуальної власності є достатньо архаїчним і в сучасному законодавстві не відображається. Щодо другого, то зведення в одному нормативному акті об'єктів промислової власності з метою вироблення єдиних підходів до охорони, на нашу думку, є доцільним і заслуговує увагу в сучасному реформуванні законодавства у сфері інтелектуальної власності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Декларація про державний суверенітет України // Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1990, N 31, ст. 429 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу до ресурсу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/55-12>.
2. Постанова Верховної Ради України «Про порядок тимчасової дії на території України окремих актів законодавства Союзу РСР» від 12.09.1991 р. № 1545-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991 р. – № 46. – Ст. 621. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу до ресурсу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1545-12>.
3. Закон «Об изобретениях в СССР» // Ведомости Верховного Совета (BBC), 1991, № 25, ст. 703 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу до ресурсу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v2213400-91>.
4. Закон України «Про власність» від 7.02.1991 р. // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1991 р. – № 20. – Ст. 249. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу до ресурсу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/697-12>.
5. Тимчасове положення про правову охорону об'єктів промислової власності та рационалізаторських пропозицій. Затверджене Указом Президента України від 18.09.1992 р. № 479/92 // Збірник указів Президента від 30.09.1992 – 1992 р., № 3

[Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу до ресурсу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/479/92/page>.

6. Паризька конвенція про охорону промислової власності від 20 березня 1883 року [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу до ресурсу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_123.

7. Договір про патентну кооперацію від 19 червня 1970 року [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу до ресурсу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/895_001.

8. Мадридська угода про міжнародну реєстрацію знаків від 14 квітня 1891 року [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу до ресурсу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_134.

9. Всесвітня конвенція про авторське право Про участь у Конвенції див. Постанову ВР № 3794-12 від 23.12.1993) [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу до ресурсу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_052.

10. Угода про торговельні відносини між Україною і Сполученими Штатами Америки Угоду ратифіковано Постановою ВР N 2474-XII (2474-12) від 18.06.92 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу до ресурсу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2474-12>.

11. Кадетова О.В. Становлення національної системи правової охорони інтелектуальної власності в Україні: ретроспективний аналіз / О.В. Кадетова // Збірник наукових праць за матеріалами V Всеукраїнської науково-практичної конференції (15 – 16 жовтня 2015 р.) / За заг. ред. О.В. Черевка, О.П. Орлюк. – Черкаси: Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького, 2015. – 282 с. – С. 32–38